

Makale Geliş | Received: 25.09.2021
Makale Kabul | Accepted: 08.10.2021
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1000591

Fatih GÜRCAN

Dr. Öğr. Üyesi | Ass. Prof.
İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul-TÜRKİYE
İstanbul Medeniyet University Faculty of Letters, Istanbul-TURKEY
ORCID: 0000-0002-0905-6487
fatih.gurcan@medeniyet.edu.tr

Osmanlı-Avusturya Rekabetinde Çarşılık İmgesi ve Zıtvatorok Antlaşması

Öz

Osmanlı Devleti, 16. ve 17. yüzyıllarda dünya üzerindeki süper güçlerden biridir. Bu asırlarda imparatorluk, eski dünya kıtalarında evrensel bir Osmanlı Barışı (Pax Ottomana) tesis etmeye çalışmıştır. Osmanlıların dünya hâkimiyetini sağlamak konusunda en büyük rakibi Habsburglar olmuştur. Biri Madrid, öbürü Viyana merkezli iki kanattan oluşan bu hanedan, Avrupa'da Osmanlı ilerleyişini durdurmayı kendisine misyon edinmişti. Bu durum, o zamana kadar gerçekleşmesi zor ittifakların tesisine imkân vermişti. Bu iki imparatorluğun, birbirine karşıtlığı sadece siyasi, dini ve askeri boyutta değildi. Her iki devlet de kendisini Roma mirasının temsilcisi olarak görmekteydi. Habsburg hükümdarları, Kutsal Roma İmparatoru sıfatıyla bu mirasa sahip çıkmaya çalışmışlardır. Osmanlılar, Roma'nın son başkenti İstanbul'u kendi merkezleri yapmışlar ve Roma coğrafyasının önemli bir kısmını ele geçirmişlerdi. Bu durum her iki devletin de Kayzer, (Çaşar) gibi Roma'daki Sezar ve İmparatora dek unvanların kullanılmasını sağlamıştı. Osmanlı ile Habsburg arasındaki rekabet 16. yüzyılda başlamış ve bu rekabet içerisinde, diplomatik unvanların kullanımı çok büyük önem kazanmıştır. Osmanlıların Macar Krallığı'nı 1526 Mohaç Meydan Muharebesinde yenmesiyle başlayan bu sınır komşuluğu ve rekabet 20. yüzyıla kadar sürmüştür. Buna karşın bu rekabet içerisinde diplomatik dengeyi anlayabilmek için en dikkat çeken antlaşmalar 1533'deki İstanbul Antlaşması ve 1606'daki Zıtvatorok'tur. Bu iki antlaşma pek çok kez ele alınmış ancak antlaşmaların imzalandığı sırada devletlerin içinde bulunduğu siyasi konjonktür çoğu kez eksik ve yanlış yorumlanmıştır. Çalışmamızda bu iki antlaşmaya yeni bir yaklaşım getirilerek ilgili metinler yeniden bir değerlendirmeye tabii tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya, Habsburglar, Çar, Zıtvatorok Antlaşması.

The Image of the Kaiser in the Ottoman-Austrian Rivalry and the Treaty of Zsitvatorok

Abstract

The Ottoman State was one of the super powers of the world in the 16th and 17th centuries. In these centuries, the empire tried to establish a universal Ottoman Peace (Pax Ottomana) in the old world continents. The biggest rival of the Ottomans for establishing world domination was the Habsburgs. Consisting of two wings, one based in Madrid and the other in Vienna, This dynasty was characterized by its mission to stop the Ottoman advance in Europe. This situation allowed the establishment of alliances that had been difficult to achieve until that time. The opposition of these two empire was not merely political, religious, and military. Both states saw themselves as representatives of the Roman heritage. The Habsburg rulers, in their title as the Holy Roman Emperor, tried to protect this heritage. The Ottomans made Istanbul their administrative center which was the last capital of Roman Empire and captured a significant part of the Roman Geography. This situation enabled both states to use those titles as Kaiser, (Çaşar), Caesar and Emperor of Rome. The rivalry between the Ottomans and the Habsburgs started in the 16th century and the use of diplomatic titles gained great importance in this rivalry. This border neighborhood and the rivalry, which began with the defeat of the Hungarian Kingdom by the Ottomans in the Battle of Mohacs in 1526, continued until the 20th century. In order to comprehend the diplomatic balance in this competition, the most notable treaties are Istanbul Treaty of 1533 and the Zsitvatorok of 1606. These two treaties have been discussed many times, but the political conjuncture of the states at the time of signing of the treatises has often been misunderstood and misinterpreted. In our paper, a new approach to these two treatises will be proposed and the texts in question will be re-evaluated.

Keywords: Ottoman Empire, Austria, Habsburgs, Tsar, Treaty of Zsitvatorok.

Giriş

Roma İmparatorluğu, dünya tarihinin gördüğü en uzun ömürlü ve en büyük devletlerinden biridir. Bu imparatorluk Akdeniz dünyasında ve hatta bu coğrafyaya komşu her ülke üzerinde iz bırakmıştır. Roma İmparatorluğu'nun yıkılması tarihteki en büyük siyasal boşluklardan birinin doğmasına neden olmuştur. İmparatorluk coğrafyasının her yerinde görülen yağmalar, isyanlar, istilalar Roma'nın yıkılışının Akdeniz dünyası için ne kadar dramatik sonuçlar doğurduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Roma sisteminin tamamen adil olduğunu ve toplumsal sınıfların tamamına huzur getirdiği iddia etmek mümkün değildir ancak bu büyük imparatorluğunun yıkılması ile oluşan kaos ortamı insanlık tarihinin en dramatik siyasal krizlerinden birini meydana getirmiş ve Akdeniz coğrafyasının her yanında isyan, istila, savaş ve göç gibi sorunlar yaşanmıştı (Gibbons, 2019, p. 531-536). Roma'nın yıkılmasıyla oluşan bu boşluğu doldurma gayesi ve Roma'nın mirasını sahiplenme iddiası sadece Batı dünyasının değil, aynı zamanda Doğu dünyasının da bir iddiasıdır.

Bu iddiayı gerçekleştirmek amacıyla kendilerini zaten Roma'nın devamı olarak gören Bizanslılar; Franklar, Lombardlar ve Germenler ile mücadele vermişlerdi. Ancak Frank kralı Büyük Şarlman'ın 800'de Aachen'de Papa III. Leo'nun elinden taç giymesıyla, bu mücadele Bizans ve Germenler arasında yasal bir iddiaya dönüşmüştü. Bizans ile Kutsal Roma Germen İmparatorluğu arasında hem mezhebi hem de siyasal bazlı mücadele, II. ve III. Haçlı Seferi sırasında net biçimde gözlemlenmişti. Alman İmparatoru Friedrich Barborassa'nın sefer güzergâhında büyük sıkıntılar çekerek ölmesi, aslında Bizans'ın gerçek Roma'nın hâlâ kendileri olduğunu iddiasının devam ettiğinin tezahürüydü ve Almanlar bu gerçeği bedel ödeyerek öğrenmişlerdi (Runciman, 1998, s. 12-13).

Bizans İmparatorluğu yıkıldıktan sonra onun egemen olduğu coğrafyaya büyük ölçüde hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu'nun; Roma İmparatorluğu'nun kullandığı unvanları kullanması, esasen Müslüman Roma iddiasının bir sonucudur. (İnalcık 2019, s. 229-233) Fatih Sultan Mehmed'in Kayser-i Rum unvanını kullanması, Roma'daki Pontifex Maximus'un muadili bir uygulama olarak Patrik Gennadios'a vezirlik payesi vermesi buna net bir örnektir. Osmanlı devlet sistemi içinde başka birçok uygulama Osmanlı'nın yeni Roma olma iddiasına atıf yapmaktaydı.

Osmanlıların cihanşümül imparatorluk iddiası, Roma emperyal hâkimiyet düşüncesi ile özdeşleştiğinden Osmanlı padişahları, Roma ülkesinin hükümdarlığına ve territoryal hâkimiyet unsurlarına atıf yapmaya özen göstermişlerdi. Bu örneklerden el ilginçlerinden biri "kapı" metaforudur. Romalılar, bütün zaferlerinde güç gösterilerini yansıtmak amacıyla kapı ve takları kullanmışlardır. Romalılar, kapıları; egemenliklerinin en büyük taşıyıcısı olan yolların sadece bitiş noktası olarak görmemişler, aynı zamanda bu kapıları, egemenlik alameti olarak tasavvur etmişlerdi. Nitekim İmparatorluğun başkentinin kapıları Porta Esquilina, Porta Carmentalis, Porta Catularia, Porta Salaria sadece şehre giriş kapıları değil aynı zamanda imparatorların ihtişamlı zafer törenlerinin yapıldığı mekanlardı. Nitekim bu gelenek Bizans İmparatorluğu'nda devam etmişti. Adriyatik kıyısındaki Draç Kıyısı'ndan başlayıp İstanbul'a kadar uzanan Via Egnatia'nın sonunda yer alan Altın Kapı, Bizans'ta devleti, imparatoru ve gücü temsil etmekteydi. Bizans İmparatorları seferden muzaffer şekilde döndükleri takdirde Porta Aurea'dan girebilmekteydiler (Nicolle, 2010, p. 145-148). Bu yolla büyük ölçüde örtüşen bir istikamete sahip olan Balkanlar'daki Sol Kol'u kullanan ve seferden İstanbul'a dönen Osmanlı padişahlarının da Edirnekapı'dan törensel şekilde şehre girmesi adettendi. (Heywood, 1999, p. 138-140) Osmanlı İmparatorluğu'nda da kapı devleti temsil ettiğinden dolayı; imparatorluk kurumlarının kapıları devasa yapıyor ve devlet birimlerin kendileri dahi kapı ismiyle anılıyordu. Osmanlı sadaretini tesmiye eden Bâb-ı Âli dünyaca meşhurdu. Topkapı Sarayı ve Padişahlık Bâb-ı Hümayun ile, Defterdarlık ise Bâb-ı Defteri ile anılmaktaydı.

Osmanlı ile Roma arasında kapı imgesi üzerinden oluşan benzerliği Cancellarius (Hollond, 1945, p. 17-30) ve Kapıcılar Kethüdasına buradan da Kayzer-İmparator imgesine bağlamak mümkündür. Roma İmparatorlarının, hem sekreterleri hem kapı koruyucuları olan Cancellarius, batıdaki devlet geleneğinde hem başbakan hem adalet bakanı hem ekonomi sorumlusu hem de rektör makamının karşılığında kullanılan Şansölye'nin Roma'daki orijinal versiyonudur. Şansölyelerin görevlerinin ifası bakımından Roma'daki orijinal vazifeye en yakın yetkili Osmanlı'daki Kapıcılar kethüdası olup, kethüdâ-i bevâbîn-i şehriyârî (Özcan, 2001, s. 345-347), kapı muhafazasından mesul olmakla beraber padişahın özel kalemi veyahut sekreteri gibi çalışmakta ve sadaretle koordinasyonu sağlamaktaydı ki Cancellariusun da tam olarak vazifesi buydu.

Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu en az batılı devletler kadar Roma İmparatorluk geleneklerine hâkim bir devletti ve bu emperyal birikimi Türk-İslam devlet anlayışı içerisinde mezc ederek çok güçlü bir kurumsal yapı oluşturmuştu. Bu bağlamda Osmanlılar Kayzer ve Sezar tabirinin ne anlama geldiğini hem bizzat kullanarak hem de bu sıfatın kültürel öğelerine kendi devlet mekanizmalarında yer vererek cihanşümül bir iddiayı benimsemişlerdi.

Kanunî Sultan Süleyman ve İstanbul Antlaşması

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi, batı dünyası içinde yaklaşık 650 yıldan beri devam eden bir tartışmanın sonunu getirmişti. Bizans, Roma'nın doğal mirasçısı olduğundan hatta kendisini yıkıldığı güne kadar hep Roma İmparatorluğu olarak tesmiye ettiğinden hükümdarlarının imparator, çar, sezar, kayzer vb. unvanları kullanması tabiiydi. Hatta Diocletianus'un reformlarından sonra, bir dönem için dördü yönetime geçtiğinden Caesar (Sezar) unvanı yönetimdeki genç hükümdarlar için kullanan bir tabire dönüşmüştü. Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldıktan sonra da bu unvan zaman zaman kullanılmaya devam etmiş ancak Bizans'ın kendi doğal devlet yapısını tesis etmesiyle Augustus (büyük imparator) ile Caesarlık yeniden birleşmişti.

Papa III. Leo'nun 800 yılının Noel'inde Karolenj hükümdarı Şarlman'a (Charlamagne) San Pietro Kilisesinde taç giydirmesi, gerçek kayzerin kim olduğu sorununu ortaya çıkarmıştı. Kuşkusuz, bu sırada Bizans tahtında bir İmparatoriçe İrene'nin bulunması ve bir kadının Romalıların hükümdarı olup olamayacağı sorunsalını beraberinde getirdiğinden taç giyme töreni sırasında Şarlman'ın en azından eli şeklen rahatlamıştı. Karolenj İmparatorluğu'nun Roma veya Roma'nın devamı olmadığı tarihsel bir gerçektir ve Voltaire'in; *Essai sur l'histoire générale et sur les mœurs et l'esprit des nations* isimli uzun makalesinde dediği üzere bu devlet; ne kutsal ne Romalı ne de bir imparatorluktu. Ancak Roma Kilisesi, kendisini hem daha iyi koruyacak hem de sözünü daha iyi dinleyecek bir kayzer arayışındaydı. Şarlman tam da Papa III. Leo'nun isteğine uygun bir imparator adayıydı. Dolayısıyla Hıristiyan dünyanın ve Romalıların imparatoru olmasında siyaseten bir beis yoktu (Di Girolamo, 2017, p. 175-176). Ancak Bizans'ın tanımadığı bir imparatorun gerçek anlamda imparator olmadığı bilindiğinden Şarlman'ın Bizans İmparatoriçesi İrene'e evlilik teklifinde bulunması hem imparatorluk meselesini hem de Bizans'ı karıştırmış, teklifi kabul eden İrene gösterilen tepki neticesinde tahtını Nikeferos'a kaybetmişti (Gregory 2008, p. 197-198).

Şarlman'ın tahtta çıkmasıyla başlayan, Bizans zayıfladıkça fiili gücün hukukî güce üstünlük sağladığı Germen-Bizans çatışması, Fatih'in İstanbul'u fethiyle sona ermişti veya azından erdiği sanılıyordu. Roma'nın hakiki devamı olan devlet, Türkler tarafından ortadan kaldırılmıştı ve artık III. Friedrich Hıristiyan dünyasındaki tek Roma İmparatoruydu. Ancak Fatih'in, Kayzer-i Rum unvanını benimsemesi, Friedrich'in yeryüzünde tek Roma İmparatorunun kendisi olmadığını işaret etmekteydi. Fatih'in Roma'nın iki başkentinden birine hâkim olması diğerini de ele geçirmek için İtalya'ya yönelik seferler düzenlemesi onun bu unvanın hakkını vermek adına çabasını açıkça ortaya koymaktaydı. (Turan, 2000, s. 39-40).

Osmanlılar, Fatih Sultan Mehmed'den sonra da bu unvanı kullanmaya devam etmişlerdi. Kanuni Sultan Süleyman'ın diplomatik yazışmalarda açıkça kullandığı bu unvan (Demirkent, 2002, 94-96), Osmanlıların batı dünyasının da imparatoru olma iddiasının bir deliliydi. Nitekim Osmanlılar, kendilerine sadece İslam Dünyasının önderi gözüyle bakmamışlar küresel dünya egemenlik iddialarını diplomatik metinlere koymaktan çekinmemişlerdi. Bunun en bilinen örneği ferman elkablarında padişahlar için kullanılan "Fermân-ı cihan muta" (Kütükoğlu, 2013, s. 99) ifadesidir ki burada dünyayı Osmanlı şemsiyesi altında birleştirme iddiası açıkça gözükmektedir.

Ancak Osmanlıların, Romalıların devamcısı olma iddiası, tıpkı Habsburglar'ın iddiası gibi, temelde imparatorluğun fiili gücüne dayanmaktaydı. Osmanlıların bu savı benimsemeleri aslında batıda da çok görülen unvan üzerinden bir tür hak arayışıydı. İngiltere Krallarının Fransa Kralı, Fransa Krallarının İngiltere Kralı, Leh Krallarının İsveç Kralı, İsveç Krallarının Lehistan Kralı unvanını kullandıkları gibi gerek Osmanlılar gerek Habsburglar Romalıların hükümdarı unvanını bir iddia olarak kullanmaktaydılar. Esasen bu iddiayı tecessüm ettirecek toprak genişliğine ulaşmaktan her iki imparatorluk da uzaktı. Bu bağlamda, iddialarını devam ettirme nedenleri, bu iddiayı gerçekleştirmekten ziyade, dünyaya gözdağı vermek ve kazanımları meşrulaştırmaktı.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan hâkim olması tarihin önemli bir dönüm noktasıdır, ancak zannedilenin aksine Macaristan'ın fethi Osmanlılar'ın en azından başlangıçtaki hedefi değildi. Macaristan ile Osmanlı arasında doğal sınır olan Tuna hattını, Belgrad bozmaktaydı ve buradaki Macar varlığı Osmanlı'nın sınır güvenliğine zarar vermekteydi. II. Layoş'un, selefi II. Ladislas'ın aksine, daha agresif bir dış politika benimsemesi ve Osmanlı'nın doğal sınır kabul ettiği Tuna hattını sürekli tehdit etmekten çekinmemesi, Kanuni'yi Belgrad'a fethetmeye mecbur bırakmıştır. 1521'de Belgrad'ın fethedilmesi, Macarları sakinleştirmek yerine Layoş'u Osmanlı karşıtı büyük bir ittifaka yöneltmiştir. İki ülkenin ilişkilerinin daha da gerilmesiyle 1526'da Osmanlıların kesin zaferi ile neticelenen Mohaç Muharebesi gerçekleşmişti. 1526 seferine çıkılmasında, Fransa Kralı Fransuva'nın elçisi Frangipani'nin, Osmanlı'dan yardım isteğinin etkisi bulunmakla beraber (Yıldız, 2013, s. 65-67) bu seferin ana nedeni, Macar Kralı III. Layoş'un Osmanlı karşı ittifakı genişletmeye ve bir Avrupa meselesi haline getirmeye çalışmasıydı.

Osmanlıların Mohaç galibiyeti sonrası uyguladıkları siyaset aslında onların Macaristan'a, hâkim olmak istemediklerini ancak Macaristan kaynaklı bir krize de kesinlikle meydan vermeyeceklerini ortaya koymaktaydı. Bu süreçte tampon devlete dönüşen Macaristan'ın beyleri, asilzâde kökenli olmamasına rağmen büyük ölçüde Erdel Prensi Zapolya'yı desteklemekteydiler. İki büyük siyasal güç arasında kalan Zapolya, Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğini almayı kendi çıkarları için daha uygun görmüştü. (Rady 2021, p. 115-117). Osmanlıların, Zapolya'yı desteklemesi üzerine 1528'de Ferdinand, Layoş ile olan akrabalığını bahane ederek Macaristan'a girmiş ve Macar Milli Meclisi tarafından kral seçilmişti. Zapolya ise ülkenin doğusuna sürülerek saf dışı bırakılmıştı. Zapolya tek başına Arşidük Ferdinand ile başa çıkamayacağını anlayınca, Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istemiş ve Osmanlı orduları 1529'da I. Viyana Seferini gerçekleştirmişlerdi. Bu kuşatma Osmanlılar için bir başarısızlık ifade etse de, Ferdinand'ın Macaristan'da hücum pozisyonundan kendi payitahtını savunma noktasına gelmesi, stratejik bakımından önemlidir. (Yücel, 1987, s. 35-37). Viyana kuşatmasından sonra 1532'de Habsburglar'ın tek başına Osmanlı'ya gücü yetmediği anlaşılınca Şarlken bizzat Regensburg'taki İmparatorluk Dieti'ne gelerek, Osmanlı'ya karşı hücum hazırlığı yapsa da Osmanlı karşı taarruzu karşısında Habsburglar sahaya çıkmaya cesaret edemeyerek barışa mecbur kalmışlardı. Şarlken, 1532'de Viyana'ya gelmiş ancak Osmanlı ordusunun Güns Kalesi önünde fazlaca vakit kaybetmesi Osmanlılar'ın bir kez daha Viyana üzerine yürümesine engel olmuştu (Gökbilgin, 1970, s. 22-24).

Viyana'nın sürekli tehdit altında kalması 1533 yazında Habsburglar ile Osmanlıları barış yapmaya sevk ettirdi. Ferdinand'ın 1532'de ağabeyi Şarlken'in Viyana'ya geldiği sırada Osmanlı'ya

karşı nasıl tedbirler aldığı ve aklındaki sulh şartlarının ne olduğu bir muammadır. Ama Kanuni'ye karşı bir Haçlı seferi düzenleme söylentilerinin tam aksine Katolik din adamları dahi Şarlken'in Osmanlılarla barış yapmasının faydalı olabileceği kanısındaydı. Osmalı ve Siguenza Kardinal Psikoposu Don Garcia Loaysa Şarlken'e şu şekilde seslenmişti: " Majesteleri, Türklerle barış yapılırsa ya da majesteleriyle ve Macaristan kralı ile uzun süreli bir ateşkes antlaşması yapmak istiyorlarsa, bu herkesin iyiliği için yararlı olabilir. Ama bu öyle yapılmalı ki, ilk adımı atmamıza rağmen majestelerinin onurunu ayaklar altına alınmamalı. Ayrıca Yanoş Zapolyo ile bir sulh yapılmasını tavsiye ederim. Ama hiçbir şekilde kral unvanı taşımaması şartıyla (Zinkeisen, 2011, 495-496). Görüldüğü üzere Kutsal Roma İmparatorluğu'nun devlet aklı, Osmanlı ile çatışmak yerine onunla sulh yapmayı çıkarına uygun görüyordu. Bu tercihin iki temel nedeni bulunmaktaydı. Arşidük Ferdinand'ın Osmanlı ile baş edebilecek gücü bulunmamaktaydı. İkinci neden ise, Osmanlı'nın Macaristan seferleri temelinde, yayılmadan çok, olası bir tehdidi ortadan kaldırmaya yönelik önlem amaçlı operasyonlardı. Ferdinand'ın bölgedeki Osmanlı meşruiyetini tanıyarak, sulh yapması, Osmanlıların bu tehdit algısından uzaklaşması demektir.

Ferdinand'ın aslında 1532'de gerçekleştirmek istediği ama çıkan anlaşmazlık neticesinde Alman seferine neden olan barış teşebbüsü 1533'te bu kez başarıya ulaştı. Ferdinand, Schepperus'u sulh yapmak üzere İstanbul'a göndermişti ve Avusturya elçisi üst düzey muhatap olarak Sadrazam İbrahim Paşa ile görüşme imkânı bulmuştu. Ancak Macaristan'ın hangi topraklarının Avusturya'da kalacağı, Şarlken'e bağlı çalışan Andre Doria tarafından işgal edilen Koron'un Osmanlı'ya geri verilip verilmeyeceği gibi konular, müzakereler içinde bir tartışma konusuydu. Bütün bu sorunlar Osmanlı hizmetinde görev yapan usta diplomat Gritti'nin de yardımıyla neticelenmiş ve yazılı olmayan ve padişahın sözüne dayanan bir sulh sağlanmıştı (Zinkeisen, 2011, p. 531-532).

Ferdinand'ın padişaha denk sayılmaması, metin yazılı olmadığından ötürü, ancak dönemin yabancı kaynaklarının aktardığı bilgilerden anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın asıl protokol üstünlüğü metnin sözlü olmasında yatmaktadır. Zira padişah bir bakıma adeta lütf olarak antlaşmayı Avusturyalılara bahşetmiştir. Bu bağlamda, İbrahim Paşa'nın, Ferdinand ile kendini kardeş görmesi yani protokolde kendine denk sayması, Kanuni Sultan Süleyman'ın bir baba figürü olarak bir üst kademede düşünüldüğü kaynaklarda ittifakla kabul görmüştü. Burada Osmanlıların, Avusturya Arşidükü'nün temsilcilerine, bir imparatorun ziyade bir kralın elçisine uygulanan protokolü uyguladığı açıktır.

1533'te Osmanlılar iki Habsburg devletinin arasında net bir ayrım yapmıştır. Ferdinand ile Şarlken'in otoriteleri müzakerelerde net bir şekilde ayrılmış ve Osmanlı sadece Avusturya ile sulh yapmıştı. Şarlken ile sulh yapılmadığı net şekilde ortadadır zira Schepperus bu kez Şarlken'in elçisi sıfatıyla 1534'de İstanbul'a gelmiştir. Ancak Şarlken'in elçisi çok kötü bir şekilde ağırlandırılmış ve kendisi ile sulh yapılmamıştır (Jorga, 2005, p. 350-352). Şarlken ile sulh yapılmamasının nedenleri, Amiral Doria'nın Koron'dan çıkmak istememesi, Almanlar'ın Fransa'ya saldırması ve Akdeniz'de sürekli Osmanlı aleyhine faaliyet gösterilmesidir. Osmanlı'nın Şarlken'inin elçisine çok olumlu yaklaşmadıkları aşikârdır ama Şarlken bu dönemde "kayzer" olarak telakki edilmektedir. Osmanlıların kayzer sıfatından ziyade kabul etmedikleri unvan, Kutsal Kudüs Kralı sıfatıdır ki, Kutsal Roma Germen imparatorlarının, Haçlı seferlerinden beri kullandıkları bu şekli unvan, Osmanlıların, kendi egemenlik sahalalarında bulunan bir toprak üzerinde başka bir devletin hak iddia etmelerini onaylamaları mümkün değildir.

Osmanlılar, bu sulhtan sonra 1562'de artık tahttan feragat eden ağabeyinin yerine Kutsal Roma İmparatoru olan Ferdinand ile yeni bir sulh yapmışlardır. Osmanlılar, 1566'daki Zigetvar seferinden sonra, yeni imparator II. Maksimilyan ile 1568'de sulh yapmışlardı. Bu sulh sekiz seneliğine yapılmıştı. 1576'da Sultan III. Murad, ölen Maksimilyan'ın yerine geçen II. Rudolf ile, 1576'da, 1568'teki sulhu yenilemişti. Bu antlaşmalarda, Osmanlılar münhasıran kayzer/çasar

unvanını kullanmaktan imtina etmişlerdi. Bununla beraber zımmen Çasar anlamına gelen Alman Vilayeti'nin, vech-i İslövin ve Hırvat tairesinin emiri İftühârü'l-ümerâi'l-izâmî'l-İseviyye, muhtârü'l-küberâi'l-fihâm fi milleti'l-Mesihîyye unvanlarını Avusturyalı muhatapları için kullanmışlardı. (Anonim, Muahedat, 1297, s. 60-69)

Zitvatorok Antlaşması ve Kayzerlik

Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasındaki rekabet, 16. yüzyılın sonunda bir kez daha savaşa dönüşmüştür. Habsburglar gerek Osmanlıların İran cephesine odaklanması gerekse de Erdel ve Memleketeyn Prenslikleri ile gizli ittifak kurabilmiş olmalarının avantajıyla, Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa girişmişlerdi. Savaşın görünürdeki nedeni, başıbozuk Uskoklar'ın sürekli olarak Budin Eyaleti'nin topraklarına saldırması ve buna mukabil Telli Hasan Paşa'nın Avusturya serhaddinde yaptığı faaliyetlerdi. Avusturyalıların, Telli Hasan Paşa'nın hareketlerini Bab-ı Âli nezdinde protesto edip, Macaristan'ın kendilerinde kalan kısmı için ödedikleri vergiyi kesmeleri Osmanlı-Avusturya savaşına giden ilk adımdı. Telli Hasan Paşa'nın, Siyavuş Paşa'nın yerine sadrazamlığa gelen Koca Sinan Paşa ile kavgalı olması ve Sinan Paşa'nın intikam duygusu ile Telli Hasan Paşa'ya yeterli desteği sağlamaması, Hasan Paşa'nın Siska kalesi civarında kısıtılıp suyu geçmeye çalışırken şehit olması savaşa neden olmuştu (Peçevi, 1968, s. 342-345).

13 Yıl Savaşları olarak da bilinen, 1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşları, Osmanlı ordusunun çektiği sıkıntılar ve eski parlak devirlerden uzak bir askeri dönem olarak düşünülmektedir. Bu düşünceye istinaden Zitvatorok Antlaşması'nın bir başarısızlık metni olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî ve siyasî açıdan prestij kaybettiği düşünülmektedir. Öncelikle 13 Yıl Savaşları Osmanlı İmparatorluğu için başarısız bir dönem değildir. Telli Hasan Paşa gibi yetenekli bir devlet adamının şehit olmasıyla başlayan Osmanlı'ya vasal oldukları hâlde Erdel Krallığı, Eflak ve Boğdan Prenslikleri'nin Avusturya yanında Osmanlı'ya hücum etmesi ile büyük bir krize dönüşen, Estergon gibi kritik öneme sahip bir kalenin düşmesi ile devam eden savaşın sonunda Osmanlılar, Avusturya'ya karşı büyük bir üstünlük ve moral ile ayrılmışlardı.

Savaşa istahla başlayan taraf Avusturya olmasına rağmen, 1606'da Budin'e gelerek sulh istemeye mecbur kalan taraf yine Avusturya olmuştu. Savaşın başında kaybedilen Estergon, 1605'te Lala Mehmed Paşa tarafından fethedilmişti. (Güvenç, 1985, 149-154). 13 yıllık savaş sırasında bir eyalet merkezi olan ve Kuzey Macaristan'ın kontrolünü sağlayan Eğri (Eger, Erlau) ve müstahkem bir kale olup Transdanubya bölgesini kontrol eden Kanije (Nagykanizsa) kaleleri fethedilmiştir. Savaşın başındaki moral bozukluğu ve yaşanan sıkıntılara rağmen Osmanlılar bu büyük krizden çok başarılı bir şekilde sıyrılmışlar ve savaşın sonunda hücum inisiyatifi ele geçirmişlerdi. Bir başka deyişle savaş sona erip taraflar Zitvatorok'ta masaya oturdukları sırada, hem hücum inisiyatifi hem moral üstünlüğü hem de toprak kazanımı bakımından Osmanlılar Avusturya'ya karşı üstün konumdaydılar. Nitekim antlaşmanın Avusturya bakımından elverişsiz şartlar içermesi, metnin imzalanması hususunda, İmparator II. Rudolf ile yeğeni Mattias arasında ihtilaf doğmasına neden olmuştu (Karl, 2018, p. 142).

Zitvatorok Antlaşması, H.1015/M.1606 tarihinde imzalanmış olup Osmanlı tarihlerinde Jidva Sulhu olarak bilinmektedir. 20 yıllığına imzalanmış olan bu barış antlaşması 12 maddeden ibarettir. (Muahedat, 1297, p. 69-77). Antlaşma şartlarını Osmanlı Devleti adına Budin Beylerbeyi Ali Paşa'nın kethüdası Ahmed Ağa müzakere etmiştir (Katip Çelebi, 2016, s. 479-481).

Antlaşmanın en dikkat çeken iki noktası vardır. Bunlardan birincisi Osmanlılar'ın 1533'ten beri aldıkları yıllık verginin artık toplanmamasıdır. Hakikat, Osmanlılar'ın daha önce Yukarı Macaristan'ın Avusturya'ya bırakılmaması karşılığında Osmanlı İmparatorluğu'na vermeyi taahhüt ettiği vergiyle alakalı antlaşmada bir madde bulunmamaktaydı. Bu verginin verilmemesi için Arşidük Mathhias'ın özel çaba sarf ettiği bilinmektedir (Popp, 2013, p. 472-474). Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken husus, Yukarı Macaristan olarak bilinen toprakların önemli bir kısmının bu antlaşma ile Osmanlı hâkimiyetine girmiş olmasıdır. Yukarı Macaristan bölgesinin en

önemli şehri Eğri'dir ve antlaşma sonrası Orta Macar denilen ince bir şerit dışında Macaristan topraklarında Avusturya hâkimiyeti artık sona ermiştir. Bir bakıma Eğri'nin fethi ve bu fethin antlaşma ile tanınmasıyla verginin toplanma nedeni de ortadan kalkmıştır.

Zitvatorok Antlaşması'nın ikinci önemli noktası İmparator-Çasar Kayzer meselesidir ki Osmanlılar antlaşmanın ikinci maddesinde açıkça II. Rudolf için İmparator tabirini kullanmışlardır. Osmanlıların bu tabiri kullanmalarının temel nedeni, artık Alman İmparatorluğu'nun merkezini Viyana'ya kaymasıydı. Burada ilginç bir durum daha bulunmaktadır. Antlaşmayı Arşidük Mattias imzalamış ve yeğeni ile kavgalı olan İmparator Rudolf metni kerhen kabul etmiştir. Osmanlıların antlaşmanın ikinci maddesinde Rudolf'a atfı yapmaları esasen sulhun geçerli olabilmesi için, İmparatorun onayına mebnî olması ile doğrudan alakalıdır. 1533'te İstanbul Antlaşması'nda muhatap olarak Ferdinand kabul edildiği, ama Şarlken ile anlaşamadığı için, padişahın Ferdinand'a protokoldeki üstünlüğünü net biçimde ortaya koyarak metni imzalayan Osmanlılar, bu kez yine Arşidük ile metni imzalamışlar ama kendi asıl muhatapları İmparator II. Rudolf olduğu için onun onayına atfı yapmışlardır. Osmanlılar, Kutsal Roma İmparatorunun Kayzer-İmparator unvanını kullanmasından pek hoşlanmasalar da, bunu gerek zımnen gerek alenen teyit etmişlerdir. Zitvatorok Antlaşması'nda Rudolf için İmparator tabirini açıkça kullanmaları, garip bir şekilde Rudolf'u oldu-bittiye getiren yeğeni Mattias'ın razı, kendisinin ise memnun olmadığı bir antlaşmayı, imzalamaya Rudolf'un mecbur bırakılması ile alakalıdır. Osmanlılar, Zitvatorok'ta istedikleri şartta bir sulhu elde etmişler ve imparator unvanının yer aldığı bu maddeye istinaden Rudolf'u antlaşmayı imzalamaya mecbur bırakmışlardır. Üstelik bu madde ile Osmanlı Devleti'nin gerçek muhatabının ancak imparator olabileceği bunun dışındaki hiçbir yetkilinin tek başına Osmanlı ile sulh yapamayacağı, kayıt altına alınmaktaydı. Bu bakımdan Zitvatorok, diplomatik bir düşüşü değil zaferin hukuki zemine yansıtılmasını ifade etmekteydi.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu ve Habsburglar, 16. ve 17. yüzyılın iki büyük süper gücüdür. Birbiriyle sürekli çatışma hâlinde olan bu iki imparatorluk, Sünnî İslam ve Katolik Hıristiyanlığın bayraktarlığını üstlenmişlerdi. Çok kültürlü ve farklı etnik unsurları bünyelerinde bulunduran yapılarına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu temelde bir Türk, Kutsal Roma İmparatorluğu ise bir Alman devletidir. (Stollberg-Rilinger, 2020, p. 21-23) Ancak bütün bu majör farklılıklar ve karşıtlıklarına rağmen her iki devlet de territorial-emperyal iki devletti ve kökeni Romalılara ve hatta Sasanilere kadar uzanan Eski dünyanın emperyal geleneğini bünyesinde barındırmaktaydılar. Bu açıdan iki devlet adeta birbirlerinin ters simetrigiydiler.

Kayser-Çasar unvanı, her iki devletin kullandığı birçok unvan gibi kökeni Roma İmparatorluğu'na dayanan bir sıfattır. Osmanlılar Fatih döneminden itibaren bu unvanı kullanmaktan imtina etmemişlerdi. Hatta Pax Ottomana veya Kızıl Elma ülküsünün gereğince, Osmanlılar Rusya gibi rakip devletlerin bu unvanı kullanmasına olumsuz bakmışlardı. Buna mukabil, Kanunî Sultan Süleyman devrinden itibaren, Osmanlılar, Habsburgları kendilerine denk bir kuvvet olarak görmüşler ve Habsburg hiyerarşisinin en üstünde bulunan ismin İmparator unvanının bir karşılığı olarak Çasar unvanını kullanmasını tabii karşılamışlardı. İki devletin 16. yüzyılın başlayıp 20. yüzyıla kadar uzanan uzun siyasi diplomatik münasebetleri boyunca her iki devlet de, muhatabını imparatorluk olarak görmüş ve bu en üst düzey unvan üzerinden ilişki kurmuşlardı.

Osmanlı tarih yazıcılığındaki en kalıp ifadelerden biri de Zitvatorok Antlaşması'nın, Osmanlı Devleti'nin askerî ve siyasal güç kaybına uğramasının bir tezahürü olduğuna dair yorumlardır. Osmanlılar, eskiden kuvvetli oldukları için, rakipleri Avusturyalıların Çasar-Çar unvanını kullanmasına izin vermezlerken, imparatorluğun zayıflaması ile beraber bu durumu Zitvatorok'ta kabullendiklerine yönelik ifade defalarca kez tekrarlanmıştır. Hâlbuki bu yorum, olaya sadece Osmanlı askerî tarihinden bir bakış açısıdır, üstelik zorlama bir yorumdur. Öncelikle

Zitvatorok, Osmanlıların galibiyetle bitirdikleri bir savaşı noktlayan bir sulh muahedesidir ve Osmanlı kazanımları Avusturyalılarca da teyit edilmiştir. Ancak bundan da önemlisi Habsburgların kendi devlet mekanizmalarında hiyerarşik düzenin göz ardı edilmesidir. Bu durum antlaşmanın çok yanlış bir şekilde yorumlanmasına neden olmuştur. Zira 1533 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'nda Avusturya Arşidükü Ferdinand'ın, Osmanlı Sadrazamı Makbul İbrahim Paşa'ya denk sayılması, Habsburg devlet protokolünün bir neticesidir. Bu bağlamda Avusturya Arşidükü Ferdinand, o sırada bir imparator değil, İmparator Şarlken'in kardeşidir. Şarlken ise, bu dönemde Madrid sarayında yaşamakta, dolayısıyla kendisinin Osmanlı ile karadan bir askerî-siyasi iletişimi bulunmamaktadır. Bu bağlamda Kanunî Sultan Süleyman'ın kendisi ile Arşidük Ferdinand'ı denk saymayarak, Ferdinand'ı sadrazamına denk görmesi, bir üstünlük değil, diplomatik hiyerarşinin doğal bir sonucudur.

Şarlken'in 1556'da tahttan feragat etmesiyle Kutsal Roma İmparatorluğu'nun başına Ferdinand'ın geçmesi, iki kanatlı bu imparatorlukta rollerin değişmesine neden olmuştur. Şarlken'in iktidarında Madrid'de oturan monark "İmparator veya "Kayzer" iken, Viyana'daki hükümdar "kral" veya onun dengi bir unvan olan "Arşidük" sıfatını taşıymaktaydı. 1556'dan itibaren Viyana'daki hükümdarlar artık imparator, İspanya'dakiler ise kral unvanını kullanmışlardı. Bu bağlamda Zitvatorok'ta yapılan işlem aslında imparatorun kendini padişaha denk kabul ettirmesi değil, 1556'daki değişikliğe paralel biçimde kendisinin imparator olarak tanımlanması ile alakalıdır. Zitvatorok'ta Osmanlılar diplomatik üstünlüklerini kaybetmemişler, kendilerine eşit kabul ettikleri imparatorun artık Madrid'de değil, Viyana'da oturduğunu kabul etmişlerdi. Rudolf'un bu antlaşmayı imzalamak istememesi ama buna mecbur kalması dahi Zitvatorok'un Osmanlı için olumlu bir antlaşma olduğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Anonim. (1297). *Muabedat mecmuası III*, İstanbul Ceride-i Askeriyye Matbaası.
- İbrahim Peçevi. (1968). *Peçevi tarihi*, (M. Uraz, Çev.). Neşriyat Yurdu.
- Demirkent, I. (2002). Kayser. İçinde *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 25, ss. 94-96). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Di Girolamo. C. (2017). Şarlman'dan bin yılına. İçinde U. Eco (Ed.). *Orta Çağ* (Cilt I, ss. 173-181), Alfa Yayınları.
- Gibbons, E. (2019). *Roma İmparatorluğu'nun gerileyiş ve çöküş tarihi*, (A. Baltacıgil, Çev.). İndie Yayınları.
- Gökbilgin, T. (1970). Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa siyasetinin sebep ve sonuçları, geçirdiği safhalar, İçinde *Kanuni Armağam* (ss. 5-39). Türk Tarih Kurumu.
- Gregory, E. T. (2008). *Bizans tarihi*, Yapı Kredi Yayınları.
- Güvenç, L. (1985). *Osmanlı devri, Osmanlı-Avusturya Harbi (1593-1606)*. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Heywood, C. (1999). Osmanlı döneminde Via Egnatia: 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başında Sol Yol'daki menzilhaneler, İçinde Elizabeth Zachariadou (Ed.) *Sol Kol*, (ss. 138-160). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hollond, H. A. (1945). Some early Chancellors. *The Cambridge Law Journal*, 9(1), 17-30.
- İnalçık, H. (2019). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi, II*, Yeditepe Yayınevi.
- Karl, B. (2018). Objects of prestige and spoils of war, In Z. Biedermann, A. Gerritsen & G. Riello (Eds), *Global Gifts: The Material Culture of Diplomacy in Early Modern Eurasia* (pp. 119-170). Cambridge University.

- Katip Çelebi (2016). *Fezleke I*, (Z. Aybicin, Haz.). Çamlıca Basım Yayın.
- Kütükoğlu, M. (2013). *Osmanlı belgelerinin dili*, Türk Tarih Kurumu.
- Nicolle, D. (2010). *Konstantinopolis'in düşüşü Osmanlıların Bizans'ı fethi*. Kitap Yayınevi
- Özcan, A. (2001). Kapıcı. İçinde *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 24 ss. 345-347). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Popp, S. (2013). Zitvatorok Antlaşması. İçinde *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 44, ss. 372-374). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Rady, M. (2021). *Habsburglar*. Kronik Yayınları.
- Runciman, S. (1998). *Haçlı Seferleri tarihi III*. Türk Tarih Kurumu.
- Stollberg-Rilinger, B. (2000). *Kutsal Roma İmparatorluğu*. (M. Tuncay, Çev.). Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Turan, O. (2000). *Türk cihan hâkimiyeti mefkuresi*. Boğaziçi Yayınları.
- Yücel, Yaşar. (1987). *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 yıl*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
- Yıldız, Y.(2013). *Osmanlı-Habsburg ilişkileri*. Türk Tarih Kurumu.
- Zinkeisen, W. J. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi*, II, Yeditepe Yayınları.